

fî Zılâli'l-Kur'an ve et-Tefsîrû'l-Kâşif'te Ailede Kadın*

Tuğba Uydaş**

ÖZ

Bu makalede yaşadıkları tarihler birbirlerine çok uzak olmayan Mısırlı müfessir Seyyid Kutub (ö. 1966) ve Şîî müfessir Cevad Muğniyye'nin (ö. 1979) Kur'an-ı Kerim'de "ailede kadın" konusuna nasıl yaklaştıkları incelenmiştir. Yaşadıkları tarih ve coğrafya olarak birbirlerine yakın sayılsalar da mensup oldukları Şîî ve Sünnî mezhep bakış açılarının konuyu açıklarken etkisinin olup olmadığı tetkik edilmiştir. Günümüzde İslâm'da kadın konusu oldukça tartışılan bir konu olduğu için, çağdaş müfessirlerin aile bireyi olarak kadınlara nasıl yaklaştıklarını karşılaştırmalı bir şekilde ele almak önem arz etmektedir. Bu araştırmada ailede kadın konusu; kız çocuğu olarak kadın, eş olarak kadın ve anne olarak kadın olmak üzere üç ana başlığa ayrılmıştır. Her başlığın altında konuyla ilgili âyet incelenip müfessirlerin yalnızca tefsirlerindeki görüşlerine değinilmiştir. Seyyid Kutub ve Muğniyye'nin farklı mezheplere mensup olmakla beraber İslâm'da ailede kadınların konumlarıyla ilgili durumlarda -miras konusu dışında- birbirine yakın görüşte oldukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Aile, Kadın, Muğniyye, Seyyid Kutub.

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, tugba.uydas@deu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2818-2718

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 10.05.2023

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 03.06.2023

Women in the Family in fi Zilal al-Quran and al-Tafsir al-Kasif

ABSTRACT

In this article, it is examined how Egyptian commentator Sayyid Qutb (d. 1966) and the Shiite commentator Cawad Mughniyah (d. 1979) whose life are not far from each other, approached the issue of “women in the family” in the Quran. Although their life and geography they lived in are close to each other, it has been analysed whether the point of view of Shiite-Sunni sect they belong to affects their similar or different opinions when approaching the subject. Since the issue of women in Islam is a highly debated topic today, it is important to consider comparatively how contemporary commentators approach women as family members. In this research the issue of women in the family; It is divided into three main headings: woman as a girl, woman as a wife and woman as a mother. Under each heading, the verse related to the subject has been examined and only the views of commentators in their tafsirs have been mentioned. Although Mughniyah and Sayyid Qutb belong to different sects, it was concluded that they were close to each other in matters related to the position of women in the family in Islam except for subject of inheritance.

Keywords: Tafsir, Family, Women, Mughniyah, Sayyid Qutb.

GİRİŞ

İnsan, kadın ve erkek olmak üzere iki ayrı cins olarak yaratılmıştır. Erkeğin de kadının da kendine has özellikleri vardır. Bedensel ve ruhsal farklılıklara sahiptirler. Kadın ve erkekteki bu farklı kategoriler birbirlerine üstünlük ya da aşağılık anlamına gelmez. Aileyi kadın ve erkek oluşturur. Kadın aile için gerçekten büyük önem taşımaktadır, çünkü onun asıl iki unsurundan birisidir. Aile çerçevesinde bu kadar önem taşıyan “kadın” etrafında tarih boyunca sorunlar yaşanmış, üzerinde fazlasıyla tartışmalar yapılmıştır.¹

Zamanla oldukça hassas bir konu hâline gelen aile içerisinde kadının konumuna dair Kur’an’da da açıklamalar vardır. Âyetlerde kız çocuğu, eş ve anne olarak kadın hakları ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Kadınların “insan” olarak bile çok da değerli görülmediği Câhiliye dönemi olarak adlandırılan bir devirde nâzil olan Kur’an, tüm kadınların haklarını koruyacak ayrıntılı hükümler koymuştur.

¹ İslâm Can, “Tarih, Toplum Ve Kültür Bağlamında Aile Ve Kadın”, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, ed. Mustafa Aydın, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019), 215-216.

Kur'an-ı Kerîm'de aile içerisinde kadınların konumları detaylarıyla belirtilmiştir. İslâm yaşayan bir dindir. Bu yüzden günümüz şartlarında yaşayan insanların da İslâm'ın güncel konular hakkında ne söylediğini idrak edebilmesi gerekir. Bu sebeple zamanımıza yakın dönemlerde yaşamış olan ve Seyyid Kutub ve Muğniyye'nin, Sünnî ve Şîî mezhep bakış açılarıyla kadınlar hakkında nasıl düşündüklerini ele almak önem arz etmektedir.

Bu makalede ailede kadın konusu; kız çocuğu olarak kadın, eş olarak kadın ve anne olarak kadın olmak üzere üç ana başlık altında incelenecektir. Bu başlıkların kendi içerisinde farklı alt başlıkları vardır. Her başlıkta konuyla ilgili âyet verilip, bu âyetle ilgili müfessirlerin benzer ya da varsa farklı açıklamalarına yer verilecektir. Ancak miras ve vasiyet konusuna üç başlık altında da ayrı ayrı değinilecektir. Çünkü kız çocuğu, eş ve anne olarak kadınların miras ve vasiyet hakları farklı âyetlerde açıklanmıştır.

İslâm'dan önce Câhiliye döneminde Arap Yarımadasında kadınlara "birey" olarak asla değer verilmediğini çok iyi biliyoruz. Kur'an ise bu yaklaşımı tamamen değiştirerek kadınlara da -tıpkı erkek gibi, hatta gerektiğinde daha fazla (ör. Anne olarak) değer verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Kur'an'ın kadınlara yaklaşımının daha iyi anlaşılabilmesi için âyetlerin indiği dönemde kadınlara "insan" olarak ne şekilde davranıldığını çok iyi bilmek gerekir. Bu yüzden konuya (kız çocuğu, anne, eş vb.) başlarken öncelikle Câhiliye dönemindeki davranışları özetlenip, bu davranışların yerine Allah'ın neyi emrettiği belirtilecektir.

İslâm'da kadın ya da Kur'ân'a göre kadının aile içerisindeki yeri konularını inceleyen eserler vardır. Ancak ulaşabildiğimiz kadarıyla daha önce İslâm'da ailede kadınların durumlarını Sünnî ve Şîî mezhep bakış açılarıyla karşılaştırmalı olarak inceleyen bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple makalemizin bu bakımdan bir boşluğu dolduracağı düşüncesindeyiz. Çalışmada Sünnî ve Şîî mezheplerin kadınların ailedeki konumlarına farklı şekilde yaklaşım-yaklaşmadığı görülecektir. Bazı durumlarda olduğu gibi ailede kadınların durumları hakkında da farklı mezheplerin farklı uygulamalarının olup olmadığı öğrenilecektir.

1. Kız Çocuğu

Câhiliye toplumunun kız çocuklarını gömerek öldürdükleri bilinmektedir. Bazı ebeveynler çeşitli sebeplerle ileride kendilerini utandıracaklarını ve işe yaramayacaklarını düşünüp kız çocuklarını

öldürüyorlardı. Bu yüzden âyetlerde kastedilen esas unsur kız çocuklarıdır.² Kız çocuğu olacağını haber almak hiç hoşlanılan bir durum değildi.³ Kur'an-ı Kerim'de Allah kız çocuklarının da erkekler gibi değerli olduklarını belirtip, onlara da adaletli davranıp, haklarının korunmasını emretmiştir.

1.1. Yetim Kızlar

Câhiliye döneminde kız çocuklarına haksızlık yapıyordu ancak yetim kızlar kendilerini koruyacak kimseleri olmadığı için daha da hor görülüyordu. Arap yarımadasında kızlara, henüz silah kullanamayan çocuklara, yaşlılara ve kadınlara genellikle miras hakkı tanınmaz, yetimlere de babalarından kalan mallar verilmezdi. Bazı yetim kızlar vasileri tarafından evlendirilerek mehirlerine el koyulur, bazen de vasileri sırf mallarına sahip olmak için onlarla evlenirdi. Kimsesiz ve himayesiz halde bulunan yetim çocuklar bu şekildeki davranışlara maruz kalarak o dönemde en çok mağduriyet yaşayan sosyal sınıfı oluşturmuşlardır. Zayıflara hayat hakkı tanınmadığı için, yetimlerin belli başlı haklara sahip olabilecekleri bile kabul edilmemiş ve bu yüzden de malları ellerinden alınmış, yetim kalan çocuk eğer kız ise -daha da zor durumda bırakılarak- rızasına bakılmadan ve bir mehir takdir edilmeden kendisiyle zorla evlenilmiştir. O dönemde baba hayatta iken çocuğa yapılan muamele başka, çocuk babasını yitirip yetim kaldıktan sonra ona gösterilen muamele ise tamamen bambaşkadır. Ayrıca güzel olmayan yetim kızlar, nikâh altına alınıp kendileriyle evlenilmediği gibi onlara ait malları kaptırmamak için ölünceye kadar onların başkalarıyla evlenmelerine de müsaade edilmemekteydi. Bu sebeple, savaşların çokluğundan dolayı sayıları da oldukça fazla olan yetimler o dönemde bir hizmetçi ve köle muamelesi görmekten kurtulamamışlardır. Yani Câhiliye döneminde yetimler mali ve içtimai her yönden birçok haksız uygulamalara maruz bırakılmışlardır. Bu yönüyle Câhiliye dönemi yetimlerin ciddi manada horlandıkları, hakir

² Adnan Demircan, "Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*4/7 (2006), 13; en-Nahl 16/58-59; ez-Zuhruf 43/17; et-Tekvîr 81/8-9.

³ Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! en-Nahl 16/58.

görüldükleri ve sosyal hayattan dışlandıkları bir dönem olmuştur.⁴Kısacası o dönemde değerli sayılmak için, işe yarayıp her yönden faydalı olmak -ki bunun için erkek olmak gerektiğini düşünüyorlardı- ve kimsesiz olmamak gerekiyordu. İnsana insan olduğu için değer verilmiyordu. Tamamen pragmatik açıdan bakılıyordu.

Kur'an-ı Kerîm'de yetimlere yapılan bu kötü muameleler yasaklanmış, haklarının gözetilmesi emredilmiştir.⁵ Yetimlerle ilgili âyetlerin bazılarında özellikle yetim kızlara değinilmiştir. Evlilik hususunda ve mirastan haklarına düşen paylar belirtilerek hakları korunmuştur. Câhiliye döneminde yetimlere yapılan adaletsizlikler yasaklanmış, yetim kızlar da tüm kadınlar gibi koruma altına alınmıştır.

*“Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: onlar hakkındaki fetvayı size Allah veriyor. Kitap'ta, kendileri için yazılmış olanı (mirası) vermeyip evlenmek istediğiniz yetim kızlar, zayıf çocuklar ve yetimlere karşı adil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü ortaya koymaktadır). Hayırdan her ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilir.”*⁶

Seyyid Kutub bu âyet hakkında Ali b. Ebî Talha'nın, İbn Abbas'tan (r.a) şöyle naklettiğini bildirmiştir: Câhiliye devrinde bir erkek bakımını üstlendiği yetim kızın üzerine elbisesini atarsa, artık kendisinden başka hiç kimse o kadınla evlenemezdi. Şâyet güzel bir kadınsa ve hoşuna giderse kendisi evlenip malına sahip olurdu. Ama eğer çirkinse, yaşadığı müddetçe hiç kimseyle görüşmesine izin vermezdi. Böylelikle şâyet kadın kendisinden önce ölürse mirasına sahip olurdu. Böyle davranılmasını yüce Allah yasakladı. “...zayıf çocuklar...” sözü hakkında, İbn Abbas, Câhiliye'de çocuklar ve kızlar vâris olamazlardı, der. “...paylarına düşen mirası vermediğiniz...” sözü, bunu göstermektedir. Herkesin payına düşen hakkı belirlenmiştir. Hz. Âişe (r.a) ise şöyle demiştir: “Burada, yanında yetim bir kız bulunan adamlara hitap ediliyor. Velisi durumunda olduğu için ona vâris olmaktadır. Kızın tüm malına hatta hurma salkımına bile ortak olurdu. Fakat çirkin olursa nikâhlamak istemezdi. Kızın başka bir adamla evlenmesini ve böylece ortağı bulunduğu mala başkasının ortak olmasını

⁴ Abdüselam Arı, “Yetim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013) 43/501-503; Ali Can, “Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 52/3 (Eylül 2016), 129-163.

⁵ el-Fecr 89/17; el-Mâûn 107/2; ed-Duhâ 93/9; el-Bakara 2/215; en-Nisâ 4/2, 3, 6, 8, 10, 127; el-İnsân 76/8; el-Beled 90/15; el-En'âm 6/152; el-İsrâ 17/34.

⁶ en-Nisâ 4/127.

da istemezdi. Bu yüzden evlenmesine engel olurdu. Âyet bunun için indi.” İslâmiyet buna benzer kötü âdetleri kaldırıp, yerine üstün, insanın değerine yakışır gelenekler koymuştur.⁷

Muğniyye de aynı şekilde Câhiliye Araplarının kadınlara zulmettiklerini belirtmiştir. O’na göre Câhiliye devrine Araplar kadınlara hayvanlara yaptıkları muameleyle davranıyorlardı. Eğer yetim kız güzelse kendileri evleniyor, çirkinse kendileri evlenmeyip ölene kadar başkasıyla da evlenmesine izin vermiyor, böylece mallarını kendi mallarına katıyorlardı. İşte bu âyetlerde bu gibi durumlarda Müslümanların nasıl davranması gerektiği açıklanmıştır.⁸

Müfessirler bu âyette yetimlere özellikle yetim kızlara -onları korumak anlamında- sahip çıkılması gerektiğini belirtmişlerdir. Âyetin iniş sebebini şöyle zikretmişlerdir: Allah bu tür âyetleri Câhiliye döneminde yaygın olan yetim kızlarla malları için evlenme ya da onların başkalarıyla evlenmesine engel olarak mallarına sahip çıkma alışkanlıklarının yok olması için göndermiştir. O dönemde zayıf, güçsüz durumda olan yetim kızların korunmasını ve özellikle toplumun dışına atılmamasını istemiştir.

1.2. Kız Çocuklarına Miras ve Vasiyet

İslâm miras hukukunu inceleyen ilim dalına ferâiz adı verilir.⁹ Kur’an-ı Kerim’de, ölen kişinin geride bıraktığı mallarında mirasçılara ait payların oldukça ayrıntılı bir şekilde belirtilmiş olması,¹⁰ Hz. Peygamber’in de konuyla ilgili ilave açıklamaları İslâm’ın bu konuya ne kadar önem verdiğini gösterir.

Câhiliye döneminde kız çocuklarının mirası için onlara haksız muamelelerde bulunuluyordu. Bununla ilgili olarak Allah çok net uyarılarda bulunmuştur.

⁷ Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzili, *fî Zilâli'l-Kur’an* (Beyrût: Dâru’s-Şurûk Yayınları, 17. Basım, 1412/1991), 2/764-768.

⁸ Muhammed Cevâd b. Mahmûd b. Muhammed b. Mehdî Muğniyye (Mağniyye) el-Âmilî, *et-Tefsîr’ül-Kâşif* (Beyrut: Dâru’l-Envâr, ts.), 2/449-451.

⁹ Ali Bardakoğlu, “Feraiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995) 12/362-363.

¹⁰ en-Nisâ 4/11-12, 176.

“Allah, size, çocuklarımız (ın alacağı miras) hakkında, şöyle emreder: erkeğin hakkı kadının payının iki mislidir. Çocuklar ikiden fazla kadın ise, bırakılan malların üçte ikisi onlarındır. Eğer (çocuk) yalnız bir kadınsa (mirasın) yarısı onundur. Ana babaya gelince, eğer ölenin çocuğu varsa her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yoksa ve kendisine ana babası vâris oluyorsa annesine üçte bir hisse düşer. Eğer ölenin kardeşleri varsa vasiyetinin ifasından ve borcunun ödenmesinden sonra annesinin hissesi altıda birdir. Babalarımız ve oğullarımızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹

Seyyid Kutub bu âyetin tefsirinde şunları ifade etmiştir: “Erkeğe dişinin iki payı... Bu işte bir cinsin diğer cinse göre kayırılması gibi bir durum söz konusu değildir. Konu tamamen aile yapısında ve İslâm’ın toplumsal düzeninde erkek ve kadının yüklerinin arasında denge ve adaleti gözetmek amacına yöneliktir. Çünkü erkek kadınla evlenirken onun ve ondan olan çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamayı da üstlenmektedir. Kadın ister onunla beraber olsun ister boşanmış olsun fark etmez. Kadın hiçbir zaman ne kocasının ne de çocuklarının nafakasından sorumlu değildir. Erkek ise kadının yükünü hafifletmekle yükümlüdür. Bunun için bu hikmetli dağıtımda külfetle nimet arasındaki uygunluk açıkça belli olduğu gibi adaletin de hâkim olduğu açıkça görülmektedir. Bunun dışında bu paylaşım ile ilgili söylenen sözler bir açıdan da Allah’a karşı edepsizliktir. Aynı zamanda içtimai ve ailevi nizam için şiddetli bir sarsıntıdır. Böyle bir sarsıntı içerisinde hayat hedefine ulaşamaz. “Erkeğe kadının iki katı kadar pay” veren kural ile ilk bakışta erkek kayırıldı, kadına üstün tutuldu gibi görülebilir. Fakat meseleye yakından bakınca bu yüzeysel görüş, yerini kadın ile erkeğin konum ve yükümlülükleri arasında tutarlı bir bütünlüğün olduğu gerçeğine bırakır. Her nimetin bir külfeti olması gereği, İslâm sisteminin köklü ve değişmez bir kuralıdır. Bu kuralın ışığında erkek ile kadının durumunu gözden geçirelim: Her şeyden önce erkek kadına evlenirken mehir vermek zorundadır. Oysa kadının kocasına böyle bir ödemede bulunması söz konusu değildir. Erkek, karısının ve çocuklarının geçimlerini sağlamakla yükümlüdür. Oysa kadın malı bile olsa böyle bir yükümlülük altında değildir. Erkeğin bu yükümlülükteki asgari payı bu görevini önemsemediği takdirde hapis cezasıdır. Erkek yakın akraba dayanışması çerçevesi içinde aileye yüklenecek adam öldürme ve yaralama diyetlerinin ödenmesine katkıda bulunmak zorundadır. Oysa kadın böyle bir ödeme zorunluluğundan muaftır. Erkek yine yakın akrabalar arası

¹¹ en-Nisâ 4/11.

dayanışma ilkesinin gereği olarak yakınlık sıralarına göre yoksul, düşkün ve çalışma gücünden yoksun akrabalara mali yardımda bulunmakla yükümlüdür. Oysa kadın bu geniş aile dayanışmasının maddi yükümlülüklerinden muaftır. Erkek, ayrı yaşadığı ya da boşadığı karısına kendinden olma çocuğu için emzirme ve bakım ücreti ödemek zorundadır. Erkek bu ücretleri nafaka ile birlikte kadına ödemekle yükümlüdür. Görüldüğü gibi İslâm sistemi karşılıklı tamamlayıcılık ilkesine bağlı tutarlı bir sistemdir. Bu sistemde sorumlulukların dağılımı, mirasın bölüşümü belirlenmektedir. Aslında erkeğin yükümlülükleri mirastaki payından daha fazla, daha ağırdır.”¹²

Muğniyye ise İslâm mezheplerine göre ittifakla kadınların, erkeklerin aldığı yarısını alması gerektiğini belirttikten sonra şunları eklemiştir: “Mezhepler şu konuda ittifak etmişlerdir: Ölenin oğlu varsa çocuklarının çocukları bir şey alamaz, kız veya erkek eşittir. Mezhep imamları şu konuda ise ihtilaf ettiler: bir, iki veya daha fazla kız geride varsa erkek yoksa? Dört mezhep imamı tek kız olursa, yarısını alacağını, iki veya daha fazla kız olursa üçte ikisini alıp, geri kalanın başkasına verileceğini söylemiştir. İmamiyye Şiası ise kalan her şeyin kız ya da kızların olduğunu, başkasına bir şey verilmeyeceğini belirtmiştir.”¹³

Seyyid Kutub bu âyeti açıklarken, kadın ve erkeğin birbirini tamamladığını hem fitraten hem de fizyolojik ve psikolojik olarak farklı olduklarını bu sebepten de yükümlülüklerinin farklı olduğunu vurgulamıştır. Erkeğin kadına -varsa çocuklarına- bakıp, ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olduğunu, kadının ise böyle bir sorumluluğunun olmadığını -eğer isterse mehrini bile istediği gibi kullanabilme hakkının olduğunu- bu sebeple erkeğin, mirastan kadının iki katı aldığını dile getirmiştir. Her nimetin bir külfeti olduğu ilkesi gereğince aslında erkeğin yükümlülüklerinin mirastaki payından daha fazla, daha ağır olduğunu belirtmiştir. Muğniyye ise burada Şîa'nın Sünnî'lerden farklı düşündüğünü, kalan mirasın hepsinin kızların olduğunu vurgulamıştır.

¹² Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/590-593.

¹³ Muğniyye, *et-Tefsîri'l-Kâşif*, 2/263.

2. Eş

İslâm dini “eş” olarak kadına oldukça yüksek değer vermiştir. Kur'an'da Allah, evliliğe teşvik etmiş,¹⁴ peygamberimiz de hadislerinde evlilikte kadınların önemine dikkat çekmiştir.¹⁵

2.1. Evlenme

Evlilik genel anlamda iki karşı cins arasında hukuken kabul edilen, taraflara çeşitli hak ve yükümlülükler veren, kültürel ve sosyal amaçları olan yasal bir ilişkidir. Evlilikle bireyler toplumla daha sağlıklı bir bütünleşme olanağı sağlamış olurlar.¹⁶

Âyetlerde evliliğin önemine değinilerek sağlıklı bir İslâm toplumu oluşması için evlilikte dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir.¹⁷

2.1.1. Mehir

Müslüman erkeklerin nikâh sırasında eşine vermeyi kabul ettiği mal veya para. Sözlükte mehir (mehr) “ücret” anlamına gelir. Kur'an'da erkeğin evlenirken kadına mehir vermek zorunda olduğu ve bu mehri kadından cebren geri almasının caiz olmadığı konusunda âyetler vardır. Bu âyetlerde mehir “sadeka” ya da “ucûr” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelimeyle kadına verilen mehir kastedilmiştir.¹⁸

Mehir bütünüyle kadının malıdır, onu dilediği gibi kullanabilir. Evlenecek kadın mehir karşılığında bir çeyiz hazırlamak mecburiyetinde değildir. Kadına göre kocaya daha geniş boşama imkânlarının verildiği

¹⁴ en-Nûr 4/32: “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve câriyelerinizden sâlib olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfu ile zenginleştirir. Allah, her şeyi kuşatandır, her şeyi hakkıyla bilendir.”

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sabih*, (İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992), “Cuma”, 11; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *Sünen*, (İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992), “Birr ve Sıla”, 13.

¹⁶ Fatma Balcı Arvas, “Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Haziran 2019), 202.

¹⁷ el-Bakara 2/221; el-Bakara 2/235; en-Nur 24/32; en-Nur 24/33.

¹⁸ el-Bakara 2/237; el-Nisâ 4/4, 20, 24, 25; el-Mâide 5/5; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1412/1991), 481; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstılabatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 2/115-121.

İslâm hukukunda mehrin, özellikle müeccel mehrin yüksek tutulması halinde boşama hakkının kötüye kullanılmasına önemli ölçüde engel olduğu ve evli kadına belirli bir ekonomik güvence ve bağımsızlık sağlama amacına hizmet ettiği söylenebilir. Kur'an-ı Kerim'de kendileriyle evlenen kadınlara mehirlerinin verilmesi gerektiği belirtilmiş,¹⁹ ayrıca evlenmeyi zorlaştıracak tarzda mehir miktarında aşırıya kaçılmaması öğütlenmiştir.²⁰

Mehir, kadının boşanması durumunda, bir güvence kaynağıdır. Aileyi korumaya yönelik bir sorumluluk tazminatıdır ve zorunlu bir yaptırım sigortasıdır denilebilir.²¹

Kadınlara ilgili birçok konunun açıklığı kavuştuğu Nisâ Sûresi'nde mehir de emredilmiştir.

“Sağ ellerinizin sahip oldukları hariç evli olan kadınlar da size haram kalmadı. Bu Allah'ın size buyruğudur. Bunların dışındakileri ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size belal kalmadı. Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık, kararlaştırılmış olan mehirlerini kendilerine verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığımız şeyler konusunda (belirlenenden az veya çok) size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²²

Seyyid Kutub burada, kadınların mehrinin, onlara verilmesi mutlaka gerekli olan bir borç olarak belirlendiğini ifade etmiştir. Mehrin kadınların hakkı olduğunu dile getiren müfessir, erkeklerin kadınlarla yalnızca nikâha dayalı evlenme aracılığıyla eş olabileceğini belirtmiştir. Erkekler başka bir şekilde kadınlara el süremez. Buna ilaveten şöyle devam etmiştir: Erkekler, nikâhlanmak istediği kadının mehrini de muhakkak vermelidirler. Mehir, kadınların, kesin olarak hak ettiği bir paydır. Yoksa erkeğin kadına lütfen vereceği bir bağış değildir. Tam aksine mehir, Allah'ın kadınlara verilmesini emrettiği bir haktır. Bunun yanı sıra erkek kadına, bazı Câhiliye dönemi uygulamalarında görüldüğü gibi, karşılıksız bir miras biçiminde sahip olamaz. Ayrıca erkek, Câhiliye döneminde yapılanlar gibi değiş-tokuş nitelikli bir yolla da evlilik yapamaz. Bu tür

¹⁹ el-Bakara 2/236-237; en-Nisâ 4/4, 24, 25; el-Mâide 5/5.

²⁰ Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003) 28/389-391; Buhârî, “Nikâh”, 14.

²¹ Hadi Sağlam, “İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?”, *Universal Journal of Teology* 1 (Aralık 2016), 1-19.

²² en-Nisâ 4/24.

Câhiliye dönemi evliliklerinde “Ben sana istediğin bir kızı ya da kadını vereyim, karşılığında sen de bana kızını ya da evlatlarını ver” şeklinde pazarlık yapılırdı. Başka bir deyişle kadınlar ya da kızlar birer hayvan ya da ticaret malı gibi birbiri ile takas edilirdi. Âyet, mehrin kadının hakkı olup, evlenirken ona mehir vermenin bir farz olduğunu emrettikten sonra eşleri, uyumsuzluklarını çözmeye sevk ediyor. Şöyle ki: “*Daha önce belirlenen mehri eşiniz ile anlaşarak yeni bir miktara bağlamamızın sakıncası yoktur.*” âyetine göre mehrin miktarı belirlenince, kadının kendi hakkı olduğu için kadın eğer isterse mehri azaltabilir ya da tamamından feragat eder. Ayrıca erkek de daha önce belirlediği ve kadının kabul ettiği mehir miktarını çoğaltabilir.²³

Muğniyye burada mehir konusuna kısaca değinmiştir. Müfessirlerin âyette geçen ‘ücûr’ kelimesiyle kastedilenin mehir olduğu hususunda ittifak ettiklerini bildirmiştir. Lakin bu âyetle ilgili çok fazla tartışma olduğunu eklemiştir: Burada kastedilen sadece müt’a evliliği midir ya da sadece daimî evlilik mi, yoksa ikisi beraber mi? Muğniyye bu âyette uzun bir şekilde müt’a nikâhından bahsetmiştir. Açıklamalarına göre: Şîa ve Ehl-i sünnet bu nikâh hususunda 14 noktada ittifak ediyor, 10 noktada ise farklı düşünüyorlar. Ehl-i sünnet’e göre bu eskiden helaldî ama daha sonra nesh edildi, haram oldu. Şîa’ya göre ise müt’a nikâhı helaldîdir. Günümüze kadar da kaldırılmamıştır. Müt’a ve daimî evlilik arasında fark yoktur. İkisinin de tamamlanması için mehir ve akid gerekmektedir. İki evlilik çeşidinde de doğan çocuklar arasında miras gibi maddi ya da manevi haklar konusunda farklılık yoktur.²⁴

Müt’a nikâhı: Erkeğin kadına bir bedel vermesi şartıyla belirli bir süre karı-koca hayatı yaşamalarıdır. Ehl-i sünnete göre yasaktır lakin Şîa’nın en büyük kolu olan Ca’feriyye’de yapılması uygundur, hatta mezhebin temel hükümlerindedir. Şîi müfessirlere göre müt’a nikâhı kesinlikle

²³ Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an*, 3/156-164.

²⁴ Muğniyye, *et-Tefsîrî'l-Kâşif*, 2/291-299.

meşru ve mubah olup bu hüküm Nisâ Sûresi 24. âyetle²⁵ sabittir.²⁶ Muğniyye kendisinin de Şî olmasının gereği olarak müt'a nikâhının helal olduğunu düşünmektedir.

Her iki müfessir de mehri, evlenirken erkeğin karısına mutlaka vermek zorunda olduğu bir görev olarak açıklamışlardır. Yani mehir erkeklerin evlenecekleri kadına vermek zorunda oldukları para veya maldır. Câhiliye'deki gibi kadınların himayesiz kalmaması için İslâm bu şartı zorunlu kılmıştır. Mehir, kadınları korumak için İslâm'ın koyduğu kurallardandır. Verilen mehir tamamen kadının kendi tasarrufundadır. Dilediği gibi harçayabilir.

2.1.2. Nikâh

Nikâh fıkıh terminolojisinde, şer'an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder. Evlilik bütün ilahi dinlerde, kadın ve erkeğin yegâne meşru ilişkisi olarak kabul edilmiştir. Peygamber döneminden itibaren Müslüman toplumlarda aile ve evlilik kurumuna büyük önem atfedilmiş, fakihler tarafından aile hukukunun en temel ve en önemli konusu olan nikâhın dinî hükmü, mahiyeti vb. hususlar ayrıntılı biçimde ele alınıp incelenmiş, bazı konularda görüş birliğine varılırken bazılarında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Farklı görüşlerin ortaya çıkmasında evlilik konusunun dinî ve sosyal yönlerinin bulunması, dolayısıyla geniş İslâm coğrafyasında yaşayan değişik kültürlere mensup toplulukların aile hayatına ilişkin anlayışları ve tarihî süreç etkili olmuştur.²⁷

²⁵ en-Nisâ 4/24: (Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

²⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali et-Tûsî, *Tehzîbü'l-ahkâm fî şerhi'l-Mukni'a* (Tahran: Dâru'l-İslâmiyye, 1384/1964), 250-252.

²⁷ Fahrettin Atar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33/112-117; Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, *el-Fıkhu'l-ekber* (b.y.: Mektebetü'l-Furkân, 1419/1999), 251-262.

Câhiliye döneminde var olan nikâh çeşitlerinin hepsinde kadınlar mağdur oluyordu.²⁸ İslâm dininde evlilik için nikâh ahdi şart koyularak kadınların hakları korunmuştur. Örneğin Nisâ Sûre'sinde bir âyette şöyle buyrulmaktadır:

*“İçinizden inanmış hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, elleriniz altındaki inanmış genç kızlarımız (olan câriyeler) den alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz (Hepiniz aynı kökten gelmektesiniz. İnsanlık bakımından aranızda fark yoktur.) Öyle ise iffetli yaşamaları, zîna etmemeleri, gizli dost tutmamaları (şartı ile) sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, ücretlerini (mehirlerini) de güzelce verin. Eğer evliyken fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (câriye ile evlenme) içinizden sıkıntıya düşmekten korkanlar içindir. Şâyet sabrederseniz sizin için daha iyidir. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”*²⁹

Seyyid Kutub burada İslâm'ın, özgür erkeklerle câriyeler arasında kurulmasına izin verdiği tek ilişki çeşidinin 'nikâhlı eş' olduğunu belirtmiştir. O'na göre İslâm'da câriyeler ile evlenmek, maddi durumu normal evlilik yapma imkânı bulamayan fakat bekâr kalmakla sıkıntıya düşebilecek erkeklerin yararlanabilecekleri bir kolaylıktır. Eğer Müslüman erkekler kötü yola sapma endişesi içindelerse, böyle erkekler, başkalarının sahip olduğu mü'min câriyelerle evlenebilirler. Ancak bunun yolu yalnızca nikâh yapmaktır. İslâm'dan önce Arap toplumunda çoğunlukla meşru olmayan ilişkiler vardı. O günkü toplumda câriyeler para kazanmak için kullanılıyordu. Bu davranışlar Câhiliye döneminin kalıntıları idi. İslâm, hür erkekler ile kadın köleler arasındaki ilişkiyi sadece nikâhlama yolu ile evlenmeye indirgemmiştir. Buna ilaveten erkeklere, kadınlara hakları olan mehri vermelerini emretti. Mehir kadınların efendilerinin değil, kendi öz haklarıdır. Bunların yanı sıra İslâm, câriyeleri nikâhlama şartı getirerek değerlerini yükseltmiştir. İslâm'ın geldiği günlerde dünyanın her tarafındaki yaygın görüşe göre köleler “insan” değildi, bu imtiyaz sadece efendilere aitti. Bununla bağlantılı olarak köleler “insan” olmanın gerektirdiği diğer temel haklardan da mahrumdu. İslâm bu ilkelerle, insana gereken değeri vermiş, hak ettiği saygınlığı ön plana çıkarmıştır.³⁰

²⁸ Adnan Demircan, “Câhiliye ile İslâm Nikâh Uygulamaları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar-Farklı Bir Yaklaşım-”, *Dinlerde Nikâh-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, ed. Ömer Dumlu (İzmir: Esen Ofset, 2012), 35-51.

²⁹ en-Nisâ 4/25.

³⁰ Seyyid Kutub, *fî Zülâli'l-Kur'an*, 3/164-172.

Muğniyye de aynı şekilde hür, mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenlerin, câriyelerle nikâhlanabileceklerini söylemiştir. Hür kadınlarla evlenmek için yeterli imkânı olmayanlar, inanmış câriyelerle evlenebilir. Hz. Peygamberin hadisinde belirttiği gibi³¹, Muğniyye de kadınlarla evlenirken soy-sop ve ırkı için tercih yapılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bütün insanlar Âdem'dendir. Âdem ise topraktır. Allah katında üstünlük takvadadır. Eğer câriyelerle evlenilecekse, onlara da mehirleri verilmelidir.³²

İki müfessir de 'nikâh' ile kadınlara değerlerinin verilmesinin amaçlandığını belirtmiştir. İslâm, Câhiliye dönemindeki uygulamaları düzenleyerek kadınların mağduriyetlerini gidermiştir. Sağlıklı bir toplum oluşması için önce aile kurumunu düzenlemiştir.

2.1.3. Çok Eşle Evlilik

Günümüzde çok evlilikten genellikle birden fazla kadınla evlenmek kastedilir. Çok eşle evlilik, Câhiliye dönemi Arapları arasında gücün, tek evlilikse zayıflık ve fakirliğin sembolü olarak görülmekteydi. Çok eşli olanlar bundan itibar kazandığı için toplum içinde çok eşle evlilik övünç sebebi sayılırdı.³³

İslâm dini tek eşle evliliği teşvik etmiş ama bununla beraber çok evliliği de yasaklamamıştır. Ancak buna bir üst sınır getirmiş ve en çok dört kadınla evlenmeye izin vermiştir. İslâmiyet çok evliliği dört kadınla sınırladığı gibi bazı hukuki şartlara da bağlamıştır.³⁴

Toplumlarda çok eşlilik olgusunun kabul görmesi büyük oranda kültürel değerlerle ilgilidir. İslâm'da yer alan çok eşlilik Müslüman toplumlarda kültürel değerlerle paralel şekilde uygulama alanı bulmuştur. İslâm hukukçularının birçoğu İslâm'ın bir erkeğe aynı anda dört kadını

³¹ "Kadınlarla şu dört şey için evlenilir: Malı için, asaleti için, güzelliği için, dindarlığı için. Bunlardan dindar olanını seçersen mutlu olursun." Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Nikâh", 2.

³² Muğniyye, *et-Tefsrü'l-Kâşif*, 2/299-300.

³³ Adnan Demircan, "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi*, 1/2, (2003), 9-32.

³⁴ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Abkâmü'l-Kur'an* (Beyrût.: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003) 1/404-412; Kevser Kâmil Ali-Salim Öğüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993) 8/365-369.

nikâhlayabilme yetkisi verdiği görüşündedir. Günümüz fakihlerinin büyük çoğunluğu ise çok eşliliği ihtiyaç duyulduğunda başvurulacak bir ruhsat olarak görmektedir.³⁵

Kur'an-ı Kerîm'de, çok eşle evlilik konusundaki açıklamalar Nisâ Sûresi 3. ve 129. âyetlerde yer almıştır. Nisâ Sûresi 3. âyette izin verilen evlilik sayısı belirtilip adaletli olmaya vurgu yapılmıştır:

“Eğer yetimler hakkında adaletli davranamayacağımızdan korkarsanız, size helâl olan kadınlardan iki, üç, dörde kadar nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranamayacağımızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın ya da sahip olduğunuz (câriyelerle) yetinin. Adaletten ayrılmamız için en uygun olan budur.”³⁶

Seyyid Kutub bu âyetle birden fazla kadınla evlenmeye izin verilmekle beraber, adaleti gözetememe endişesinden dolayı sakıncalı ve böyle bir durumda bir taneyle ya da câriyelerle yetinilmenin tavsiye edildiğini bildirmiştir. Sözlerine şöyle devam etmiştir: “İslâm bir adamın - hiçbir sınırlama ve kayda uymadan- on veya daha çok kadınla evlenebildiği bir dönemde gelmiş ve erkeklere şunu bildirmiştir: Müslüman'ın aşmaması gereken bir sınır vardır o da “dörttür”... Bir şart vardır o da adaleti gözetmektir. Aksi takdirde bir taneyle veya eliniz altındaki câriyelerle yetineceksiniz. İslâm tamamen serbest bırakmayı, daha çok sınırlandırmıştır. İslâm düzeni insanın fitratıyla uyumludur. Yaşamın zorunluluklarına uygundur. Farklı bölge ve zamanlarda, farklı durumlarda değişen hayat koşullarıyla da uyumludur. İslâm, birden fazla kadınla evliliği emretmemiş, sadece izin vermiş ve çeşitli şartlara bağlamıştır. İnsan fitratının zaruretlerini karşılamak için bu izni vermiştir. İlerleyen nesillerde çeşitli zorlukların artması da mümkündür. Birden fazla kadınla evlenildiğinde adaletin gözetilemeyeceğinden korkulursa bir taneyle yetinilmelidir. Bu sınırı aşmak doğru değildir. Ya da “sahip olduğunuz” kadın esirlerden evlenebilir veya câriye edinebilirsiniz. Bu durum haksızlık ve zulüm yapmamıza daha elverişlidir.”³⁷

Muğniyye de adaletli olmak şartıyla aynı zamanda dört hanıma kadar evlenilebileceğini dile getirmiştir. Bu âyette yetimlerin haklarını koruma konusunda dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayan müfessir, adaleti

³⁵ İsmail Yalçın, “Günümüz İslâm Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017), 1707-1725.

³⁶ en-Nisâ 4/3.

³⁷ Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'an*, 1/577-585.

gözetmek şartıyla 1, 2, 3 ya da 4 kadınla evlenmeye izin verildiğini ancak adalet sağlanamayacaksa bir tanesiyle yetinilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. O'na göre adaletle ilk kastedilen elbise-mesken gibi insan gücünün yapabileceği maddi şeylerdir. Kalbin meyletmesi ise insanın kendi iradesinde olan bir şey değildir ve insan bununla yükümlü değildir. Bu konuda Nisâ 3 ve Nisâ 129.³⁸ âyetler arasında fark vardır. İncelediğimiz Nisâ 3. âyette kastedilen, maddi konularda eşitlik sağlamaktır. Nisâ 129. âyette ise kalbin meyletmesi konusunda adaletli davranmak kastedilmiştir. Dört eşe kadar izin verilmiştir ancak tek eşle evlenmek adalete en yakın olanıdır. Çok eşle evli olmak ise bozulmanın sebebidir. Âyetin devamında da "...adaletten ayrılmamanız için en uygun olan budur" yani tek eş adalete en yakın olanıdır denilmiştir. Çok eşlilik İslâm şeriatında zorunluluk ya da beğenilen, tavsiye edilen bir davranış değildir. Özel durumlarda ve özel maslahatlarda³⁹ izin verilmiştir. Eğer birden fazla evlenilecekse eşler arasında adaleti sağlamak şartı koyulmuştur.⁴⁰

Seyyid Kutub İslâm'ın, erkeğin adaletli davranmak şartıyla dört kadınla evlenebileceğine izin verdiği görüşündedir. Yasaklanan davranış, sadece birine meyledip, diğerlerini muallakta bırakmaktır. Muğniyye de aynı şekilde adaletli davranmak şartıyla aynı zamanda dört kadınla evli olmaya izin verildiğini, bu adaletin maddi konularda geçerli olduğunu belirtmiştir. O'nun düşüncesine göre manevi olarak kalbin meyletmesi ise insanın kendi iradesinin dışındadır.

2.2. Boşanma

Arapça karşılığı talak olan boşanma; fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasıdır.⁴¹ İslâm dini evliliği teşvik etmiş, eşlerin evlilik birliğini olabildiğince korumalarını istemiş, talakı da ancak

³⁸ en-Nisâ 4/129: *Ne kadar uğraşsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip diğerini (kocasını hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.*

³⁹ Maslahat: Şer'î hükümlerin içerdiği veya akıl ve tecrübe yoluyla belirlenmekle beraber bunlarla uyum içinde olan faydalar. bk. İbrahim Kâfi Dönmez, "Maslahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/79-94.

⁴⁰ Muğniyye, *et-Tefsîrü'l-Kâşif*, 2/246-251.

⁴¹ Abdülğani b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, thk. Mahmut Emin Nuvâvî (b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts), 1/265-272.

evliliğin sürmesine imkân kalmadığında başvurulabilecek bir çözüm şekli olarak uygun görmüştür.⁴² Dolayısıyla dinimizde talak mübahtır, helaldir fakat hoş karşılanmayan bir ruhsattır.⁴³

Câhiliye devrinde, boşanmada herkesi bağlayan hukuki bir düzenleme yoktu. Bu nedenle çeşitli ayrılık yöntemleri uygulanıyordu ve boşanmanın sayısı yoktu. Dolayısıyla Câhiliye dönemi boşanması genel olarak erkek tarafından kadına karşı bir tehdit ve baskı yöntemi olarak kullanılmaktaydı. Boşanma konusundaki erkeğin sahip olduğu tek taraflı keyfi egemenlik, haksızlıklara ve mağduriyetlere sebep oluyordu. Yüce Allah, boşanmayı belli ahlaki ve hukuki kurallara bağlamış ve bunun yanında ahlaki ve uhrevi yaptırımlar da getirmiştir.⁴⁴

Şîi mezheplere göre boşamanın kocanın kendi istek ve iradesiyle gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla tehdit ve zorlama altında yapılan boşamalar geçersizdir.⁴⁵ İradesi baskı altında olan kişinin, şuuru yerinde olmayan sarhoşun veya akli dengesini yitiren bir hastanın boşamasını geçerli saymak, her ne kadar Hanefi mezhebinde geçerli sayılsa da evlilik gibi toplumun temelini oluşturan önemli bir müesseseyi temelinden sarsacağı için dinin ruhuna uygun düşen bir yaklaşım tarzı değildir.⁴⁶

Seyyid Kutub boşanmayla ilgili olan “(Bekleme) sürelerinin sonuna geldiklerinde ya onları iyilikle (yanınızda) tutun ya da iyilikle onlardan ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şabit tutun. Şahitliği Allah için yapın. Allah’a ve ahiret gününe inanan kimse için öğütlenen işte budur. Kim Allah (ın yasaklarından) sakınırsa, (Allah) ona bir çıkış yolu açar.”⁴⁷ âyeti bağlamında evlilik bağının iyilikle kurulup iyilikle son bulması gerektiğini belirtmiştir. O’nun özellikle belirttiği nokta: erkek ister eşinden ayrılınsın ister ondan ayrılmasın her iki

⁴² H. İbrahim Acar, “Talâk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/496-500.

⁴³ M. Selim Arık, “Boşanma (Talak) Konusunda Bazı Yanlış Algılamalar”, *Diyanet İlmî Dergi* 40/1 (2004), 101-112.

⁴⁴ Hasan Ali Görgülü, “Câhiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm’ın Boşanmada Örfü İtibar Etmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1999), 111-126; Süleyman Ateş, “Kur’an-ı Kerim’de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Âyetlerin Tefsiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23(1978), 221-286.

⁴⁵ Ahmet Ekinci, “Şîi Mezheplerde Nikâh Akdi ve Boşanma”, *Batman Akademi Dergisi* 5/2 (2021), 302-342.

⁴⁶ Muammer Erbaş, “Boşanma Örneğinde Dinî Ahkâmın Kur’an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/37 (2013), 9-47.

⁴⁷ et-Talak 65/2.

durumda da iyi davranmak zorundadır. Bekleme süresinin sonuna doğru karısını geri alması, sonra tekrar boşaması, böylece evlenmeksizin ortada kalma süresini uzatmaya çalışması veya ortada bırakmak üzere geri alması yasaktır. Her iki durum da Sûrenin indiği dönemde vukuu bulmaktaydı. Ayrılma durumunda da kocanın karısına hakaret etmesi, söz ve davranışla incitmesi, kızması yasaktır. Bu, İslâm'ın öngördüğü edep tavrının da bir gereğidir.⁴⁸

Muğniyye boşanma sürecinin sonuna doğru, iddet az kalsa bile boşanmaktan vazgeçmenin tercih edilebileceğini söylemiştir. O'na göre: “bu durumda ayrılık kararı kalır fakat evlilik bağı kesintiye uğrar. Böyle durumlarda kadınların zarara uğramamasına dikkat edilmeli, hakları tam olarak verilmelidir. “...ya onları iyilikle (yanınızda) tutun ya da iyilikle onlardan ayrılın...” emri bu anlama gelir.”⁴⁹

İki müfessir de başka bir yol kalmadığında boşanmanın olabileceğini ancak bunun güzellikle yapılması gerektiğini belirtmiştir. Kadınların boşanma sırasında maddi-manevi zarara uğramalarının engellenmesini vurgulamıştır.

2.2.1. İddet

İslâm hukukunda iddet, evliliğin sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süredir. Evliliğin sona ermesinin ardından kadın için getirilen iddet yükümlülüğü, sadece kadının önceki kocasından hamile olup olmadığının anlaşılması amacıyla yönelik değildir. İddet taraflara yeniden düşünme imkânı vermesi, evliliğin kocanın ölümüyle sona ermesi halinde ölen kocanın hatırasına saygı, kadının yeni bir hayata kendini hazırlamasına imkân vermesi gibi başka önemli amaç ve hikmetler de taşır.⁵⁰

⁴⁸ Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/3593-3594.

⁴⁹ Muğniyye, *et-Tefsîrü'l-Kâşif*, 7/349-350.

⁵⁰ el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 1/287-292; H. İbrahim Acar, “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 21/466-471.

İslâm Câhiliye döneminde de uygulanan iddet beklemeyi emretmiş ancak bu esnada kadınları sahipsiz bırakmamıştır. İddet bekleyen kadınların nafaka ve mesken hakları vardır.⁵¹

Talâk Sûresi 1. âyette boşanma durumunda iddet beklemenin gerekli olduğu vurgulanmıştır.

“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağımızda, onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz Allah’tan korkun. (Bekleme süresi içinde) onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkmassınlar. Ancak apaçık bir edepsizlik yapmaları durumu başka (bu hükmün dışındadır). Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa gerçekten kendisine zulmetmiş olur. Bilemezsin belki de Allah, bundan sonra (yeni) bir durum ortaya çıkarverir.”⁵²

Seyyid Kutub boşanmanın geçerli olabilmesi için belirli bir zamanın gerekli olduğunu ifade etmiştir. Yani erkek karısını istediği her zaman boşayamaz. Yalnızca hayızdan temizlendiği ve akabinde, aralarında cinsel ilişki olmadığı zaman boşayabilir. O’na göre boşanma için böyle bir şartın getirilmiş olması, bu işi geciktirmek sebebiyledir. Bu süre içinde belki de kızgınlık azalabilir, karı koca arasında anlaşma sağlanabilir. Yine bu zamanda gebelik durumunun varlığı ya da yokluğunun belli olması da amaçlanmıştır. Koca karısının hamile olduğunu öğrenirse onu boşamaktan vazgeçebilir. “...Ve iddeti de sayın...” denmesinin sebebi de ya bekleme günlerinin sayılmaması sonucu boşanan kadının lüzumundan fazla bekletilmesini önlemektir ya da bu sürenin eksik sayılmasını önlemektir. Buradaki amaç, soyun karışmasını önlemek için boşanan kadının hamile olup olmadığının iyice anlaşılmasıdır. Ayrıca bu, meselenin önemini, Allah’ın konuyu gözettiğini, ilgili tarafların dikkatli olmasını istediğini anlatan oldukça etkili bir kontrol mekanizmasıdır.⁵³

Muğniyye bu âyette peygambere hitap edildiğini bununla birlikte bütün Müslümanlar’ın sorumlu olduğunu belirtmiştir. Çünkü O, bu hükmün herkesi kapsadığını düşünmüştür. Bir erkek karısını boşamak istediğinde iddetinin bitmesi için uygun vakti beklemelidir. Muğniyye bu âyeti açıklarken şu hadisi zikretmiştir: Rivâyete göre İbn Ömer, Resûlullah döneminde karısı Âmine bint Gifâr’ı hayızlı iken boşamış, babası Ömer (ö.

⁵¹ Ahmet Ekiz, “İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Hak ve Sorumlulukları”, *Mehir* 3 (1999), 74-76.

⁵² et-Talâk 65/1.

⁵³ Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/3593.

23/644) de bu konuyu Hz. Peygamber'e sormuş, Peygamberimiz de bu soruyu şöyle yanıtlamıştır: “Ona söyle, karısına dönsün. Sonra karısını temizleninceye kadar bıraksın, sonra hanımı hayız olsun, sonra da temizlensin. Bundan sonra dilerse onu eşi olarak yanında tutsun, dilerse de ilişkiye girmeden önce boşasın. İşte Allah'ın, kadınların boşama işlemlerinin gerçekleştirilmesini emrettiği iddet bu şekildedir.”⁵⁴ İddetin başlangıç ve bitiş tarihinin mutlaka bilinmesi gerekir. Çünkü kadınlara geçimleri için nafaka verilecektir.⁵⁵

İki müfessir de boşanma sırasında iddet beklemenin sadece hamileliğin belirlenmesi için olmadığını durumun psikolojik boyutu için de bunun gerekli olduğunu vurgulamıştır.

2.2.2. Zihâr

Zihâr kocanın, kendisine haram kılmak maksadıyla karısını veya karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir bölümünü evlenmesi dinen yasak olan yakını bir kadına benzetmesi demektir. Câhiliye Arapları arasında bir boşama şekli olarak bilinen uygulama genelde “Sen bana annemin sırtı (zahrı) gibisin” cümlesiyle yapıldığından zihâr adını almıştır.⁵⁶ Câhiliye dönemi olarak isimlendirilen İslâm öncesi Arap toplumunda, çok yaygın olmasa da bir tür boşama şekli olan zihâr, boşamadan farklı olarak kadına yönelik ağır bir ceza ve yaptırım aracıydı. Zihârda boşamaktan farklı olarak kişinin cinsel açıdan eşiyle birlikte olmayı bırakması, yani evli bir kadının cinsel anlamda kocasız kalması durumu söz konusuydu. Zihârda tam bir boşama gerçekleşmediği için kadın bir başkasıyla evlenememekte, fakat kocasından da istifade edememekteydi. Erkek ise başka bir kadınla evlenebilirdi. Bu durum kadın için boşanmaktan daha ağır bir sonuç ortaya çıkarıyordu. Zihâr uygulaması ile cezalandırılan bir kadın ve bunun sonuçlarından hiç etkilenmeyen bir erkek söz konusu olmaktadır. İslâm

⁵⁴ Buhârî, “Talâk”, 1; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. El-Haccac Müslim, *el-Câmiu's-Sabîb*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991), “Talâk”, 1.

⁵⁵ Muğniyye, *et-Tefsîrü'l-Kâşif*, 7/347-349.

⁵⁶ Ahmet Yaman, “Zihâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013) 44/387-390; ⁵⁶ el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 1/280-283.

hukukunda yer alan zihâr düzenlemesi ile kadının mağduriyeti giderilmiş olmaktadır.⁵⁷

Zihârın İslâm'da yeri olmadığı Mücâdele Sûresi'nde açıklanmıştır.

“Sizden kadınlara zihâr yapanlar (bilsinler ki) o kadınlar, onların anneleri değildir. Onların anneleri ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Onlar çirkin bir söz ve yalan söylüyorlar. Şüphesiz ki Allah, çok affeden, çok bağışlayandır. Kadınlarına zihâr yapıp sonra da söylediklerinden dönenler, eşleriyle temas etmeden önce bir köle azat etmelidirler. Sizde öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızı haber almaktadır. Buna imkân bulamayan kimse, temaslarından önce iki ay oruç tutsun. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyursun. Bunlar Allah'a ve resûlüne (hakkıyla) inanmamız içindir. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Ve kâfirler için ise acı bir azap vardır.”⁵⁸

Seyyid Kutub bir kocanın karısına zihâr yaptığında, eşinin ona haram kabul edildiğini, fakat boşanmış da sayılmadığı için öylece ortada kaldığını vurguladıktan sonra, bu âdetin Câhiliye döneminde kadının karşılaştığı büyük zorluklardan biri olduğunu belirtmiştir. Zihâr yapmanın bağışlanması için köle azat etmeyi, Yüce Allah kölelik düzeninden kurtulmanın araçlarından biri olarak kullanmış ve sonuçta köleliği bunun gibi çeşitli vesilelerle yok etmiştir. Bunlara ilaveten bu davranışa kefarete koyulmasının bir daha zihâr yapmaya dönülmemesi için bir hatırlatma ve öğüt olduğunu da eklemiştir.⁵⁹

Muğniyye de aynı şekilde zihârın, dinde Allah tarafından haram kılındığını, çünkü bunun gerçeğe aykırı olduğunu ifade etmiştir. Müfessir zihâr uygulamasına çok şaşırıldığını şöyle belirtmiştir: Nasıl olur da onların sözleriyle eşleri, kendilerini doğuran anneleri gibi olur? Zihâr haramdır, bununla birlikte Allah tövbe edeni affeder. Zihâr yapan kişinin hanımıyla birlikte olmaya devam edebilmesi için, kefarete gereklidir. Allah kefareti şart koşarak ve öğüt vererek, bu davranışı engellemek istemektedir. Allah kullarından asi olanları ve itaat edenleri bilir ve onlara hak ettikleri şekilde davranır.⁶⁰

Her iki müfessirin zikrettiklerinden şu anlaşılır: Câhiliye döneminde uygulanan zihâr âdetini İslâm asla kabul etmemiştir, zihâr

⁵⁷ Şükrü Şirin, “Zihâra Dair Bir Değerlendirme”, *Dergiyant: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2021), 461-481.

⁵⁸ el-Mücâdele 58/2, 3, 4.

⁵⁹ Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an*, 6/3501-3505.

⁶⁰ Muğniyye, *et-Tefsîrü'l-Kâşif*, 7/ 265-266.

yapan kişinin affolunması için köle azat etmesi gerekir ve bu çirkin uygulamaya tekrar dönülmemesi için böyle bir kefarete koyulmuştur.

2.2.3. İlâ

İlâ kelimesi terim olarak kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını ifade eden bir yemindir. İslâm'dan önce Câhiliye Arapları ilâyı, zihâr gibi bir boşama yöntemi olarak uyguluyorlardı. Ancak bu yöntem oldukça uzun bir zamana yayıldığı için daha çok kadını baskı altına almak, ona zarar vermek için kullanılıyordu. Koca herhangi bir sebeple eşine kızdığı zaman bir, iki yıl veya daha uzun süreyle ona yaklaşmamaya yemin ediyor, süre bitiminde eğer isterse yeni yeminle süreyi uzatabiliyordu. İlânın sonuna kadar evlilik akdi devam ettiği için kadın yeni bir evlilik yapamıyordu. İslâmiyet, bu davranışın özellikle kadını mağdur etmemesi için bazı düzenlemeler yapmıştır. Câhiliye dönemindeki ilâ uygulamasını Bakara 226-227. âyetler düzenlemiştir. Bu âyetlerle kocanın karısına nikâh bağıni kullanarak zulmetmesi önlenmiştir. Zira ilâ için bir süre belirlenmiş ve bu süre sonunda kocanın hâlâ kararı değişmemişse kadın için kocasından ayrılarak başkasıyla evlenme yolu açılmıştır.⁶¹

Câhiliye dönemi adetlerinden olan ilâyı düzenlemek için Allah, Bakara Sûresinde açıklamalar yapmıştır: *“Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için (ancak) dört ay bekleme (hakkı) vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir. Eğer (kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Mubakkak ki Allah, işitir ve bilir.”*⁶²

Seyyid Kutub evlilik hayatı sırasında erkeklerin çeşitli sebeplerle eşleri ile cinsel ilişkide bulunmama yemini edebileceklerini, fakat bu dönemin makul bir süreyi aşması durumunda ailenin temellerini yıkabileceğini belirtmiştir. İslâm, bu küskünlük yemininin süresinin, dört ayı aşamayacağını emretmiştir. O'na göre kocanın duygularını denemesi için dört ay yeterlidir. Bu süre sonunda ya küskünlüğüne son vererek eşi ile yeniden normal bir karı-koca hayatı yaşamaya başlar, ya da isteksizliği devam eder. Bu durumda eşini boşayarak serbest bırakmalıdır. Eğer kendisi boşama kararı vermez ise hâkim kararı ile karısı kendisinden

⁶¹ el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 1/276-277; Hamdi Döndüren, “İlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 22/61-62.

⁶² el-Bakara 2/226, 227.

boşanabilecek, böylece her ikisi de yeni bir eş ile yeni bir karı-koca hayatı kurma imkânına kavuşmuş olacaktır. Müfessir bu sonucun, yüce Allah'ın, hayatı devam ettirme vesilesi olan karı-koca ilişkisinde de en makul çözüm olduğunu ifade etmiştir.⁶³

Muğniyye îlânın tanımını yaptıktan sonra mezhebi gereği İmâmiyye Şîası'na göre nasıl olduğunu açıklamıştır: Îlâ, şeriatte kocanın karısıyla ilişkiye girmemeye dair Allah'ın adını vererek yemin etmesidir. Şîî fakihler îlânın geçerli olması için kadınla daha önce cinsel ilişkiye girilmiş olmasını şart koşmuşlardır. Eğer bu ilişki meydana gelmemişse îlâ gerçekleşmez. Koca, kadınla ya ömür boyu ya da en az dört ay-veya dört ayı aşan bir süre-cinsel ilişkiye girmemeye yemin etmiş olmalıdır. Çünkü kadının kocasıyla en az dört ayda bir ilişkiye girme hakkı vardır. Eğer koca dört aydan önce karısıyla cinsel ilişkiye girerse yemin kefareti öder ve yasak ortadan kalkar. Eğer dört ayı geçerse ve koca karısıyla ilişkiye girmez de kadın buna sabrederse ve durumundan razı olursa bu, kadının lehinedir. Kimsenin buna itiraz etme hakkı da yoktur. Eğer kadın sabretmeyip durumu yargıya taşırsa ve dört ay geçmişse yargıç kocayı karısına geri dönmeye veya onu boşamaya zorlar. Koca bunu kabul etmezse yargıç ona iki durumdan birini -boşama veya kadına geri dönme-tercih etmesi için baskı yapar, gerekirse hapseder. Ama hâkimin kocaya karısını zorla boşa deme hakkı yoktur. Eğer koca dönerse yemin kefareti öder.⁶⁴

Her iki müfessir de boşanma esnasında kadınların bu durumdan hiçbir şekilde zarar görmemeleri için atılacak adımlara değinmişlerdir. Gerekli durumlarda "iddet beklemenin lüzumlu olup bu sürede kadınların zor durumda bırakılmamalarını, zihârın zaten Câhiliye dönemi âdetlerinden olup, Allah'ın bunu yasakladığını, îlâ yapılırsa da bunun dört ayı geçemeyeceğini, geçerse boşanma ya da tekrar birleşmenin gerçekleşeceğini dile getirmişlerdir. Bu konudaki âyetlere genel olarak baktığımızda boşanma sırasında kadınların zor durumda kalmamasına özen gösterildiğini ve incelenen Şîî ve Sünnî her iki müfessirin de bu hususa dikkat çektiği görülmektedir.

⁶³ Seyyid Kutub, *fî Zılâli'l-Kur'an*, 1/235-238.

⁶⁴ Muğniyye, *et-Tefsîrî'l-Kâşif*, 1/339.

2.3. Eşlere Miras ve Vasiyet

Eşleri ölen kadınların durumları Bakara Sûresi 240. âyette açıklanmıştır.

“İçinizden ölüp de (geride) eşler bırakanlar, eşlerinin bir yıla kadar (kendi evlerinden) çıkarılmadan geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şâyet (kendi arzularıyla) çıkarlarsa, onların kendileri için uygun gördüklerini yapmalarında sizin için bir günah yoktur. Allah daima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶⁵

Seyyid Kutub bu âyette dul kadının ölen kocası üzerinde bir vasiyet hakkının bulunduğunu belirtmiştir. Eğer kadın ölen kocasının evinde yaşamak isterse orada kalır ve yeni bir evlilik yapmaz. Bununla birlikte, dört ay on gün bekledikten sonra kocasının evinden ayrılmakta da serbesttir. Yani dul kadının dört ay on gün beklemesi (iddet) farz, bunun yanı sıra bir yıla kadar kocasının evinde oturması ise onun hakkıdır.⁶⁶

Muğniyye bu âyetin nesh edildiğini söyleyip, burada ‘ölüm esnasında olanlar’ denilerek bir şeyin sonucuyla isimlendirilmesi örneğinin olduğunu belirtmiştir. -Bu âyet nesh edilmeden önce- ölüm alameti ortaya çıkan kişilere, eşlerine vasiyette bulunmaları farz idi. Kendileri öldükten sonra bir yıllık nafaka ve kalacak yer garantisi vermelerini söylemeleri gerekiyordu. Kadınlar ölen kocalarının evinde kalmayı tercih ederlerse onlara bir yıllık nafaka ödemek farzdır. Eğer oradan kendi istekleriyle çıkarlarsa nafaka düşer. Âyette belirtildiği gibi, kendi istekleriyle çıkıp giderlerse erkekler onlara bakmakla yükümlü değildir. Mademki bir yıldan önce onlar kendi istekleriyle çıktılar, erkeklerin de onlara karşı sorumluluğu yoktur. Yani nafaka kendi istekleriyle bir yıl kalmaları durumunda farz olur. Eğer bir yıldan önce çıkarlarsa o zaman farz olmaz. Muğniyye şöyle devam etmiştir: “Kadın, ölmüş olan kocasının evinden çıkarsa, matem tutmayı terk edip, süslenebilir. Ayrıca şer’î sınırlar içerisinde kendini isteyenlere cevap verme hakkı da vardır. Kadın, ölen kocasının evinde bir yıl kalmakta özgürdür. Tabi o evde kaldığı için de nafakayı hak eder. Oradan çıkmakta da özgürdür. O zaman ona nafaka gerekmez.”⁶⁷

Her iki müfessir de eşleri ölen kadınların eğer isterlerse o evde yaşayabileceklerini, bu durumda nafakayı hak ettiklerini, isterlerse de çıkabileceklerini ama çıktıkları takdirde nafaka haklarının olmadığını

⁶⁵ el-Bakara 2/240.

⁶⁶ Seyyid Kutub, *fi Zılâli'l-Kur’an*, 1/255-258.

⁶⁷ Muğniyye, *et-Tefsîri'l-Kâşif*, 1/371.

vurgulamıştır. Yani kadınlar kendi kararlarını kendileri verebilir. Başkalarının onlar hakkında düşünmelerine ihtiyaçları yoktur.

3. Anne

Bazı âyet ve hadislerde belirtildiği üzere İslâm dini; anne, evlat veya kardeş olarak kadına büyük önem vermiştir. Bilhassa anne rolü üzerinden kadına verilen değer, hiçbir şeyle kıyaslanamayacak bir seviyededir.⁶⁸ Bu başlık altında Kur'an'daki 'anne' rolünün incelenen tefsirlerde nasıl değerlendirildiğine Lokmân Sûresi 14. âyet üzerinden bakılmıştır.

*“Biz insana, ana babasına iyi davranmasını emrettik. Anası onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: “Bana ve ana babana şükret. Dönüş banadır.”*⁶⁹

Seyyid Kutub çocuğa, ana babasına ilişkin tavsiyelerin, Kur'an-ı Kerîm ve Peygamberimizin hadislerinde çok kez tekrarlandığını fakat ana ve babaya, çocuklarına ilişkin tavsiyelerin ise pek az görüldüğünü bildirmiştir. Bunun nedeninin, insan yapısının çocuğun korunup kollanmasını üstlendiğinden kaynaklandığını düşünüyor. Seyyid Kutub'a göre ana-baba çocuklarına sahip oldukları tüm değerli varlıklarını cömertçe verirler. Çocuk ise hayatının sonlarını yaşayan kuşakla ilgilenmesi için tekrarlanan uyarılara ihtiyaç duyar. Çocuk, tüm ömrünü adanmış da olsa, ana-babasının ortaya koydukları özverinin bir kısmını bile karşılayacak olanaktan yoksundur. İşte durumu ortaya koyan tasvir: *“Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur.”* Durumun doğasının gereği anne yükün büyük payını yüklenmekte ve onu, daha toleranslı, daha şefkatli ve daha derin ve etkin duygusallık içinde yerine getirmektedir. Hafız Ebû Bekr Bezzar Müsned'inde babası kanalıyla Bureyd'ten şu hadisi vermiş: Bir kişi, tavafta annesini kucağına alarak ona tavaf ettiriyordu. Peygamberimize “Hakkını ödedim mi” diye sordu. Peygamberimiz “Hayır, tek bir nefes alışındakini bile değil” dedi.⁷⁰ Anne

⁶⁸ Mehmet Emin Yurt, “İslâm'da Anne Olarak Kadına Verilen Değer”, *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı*, (İğdır: İğdır Üniversitesi Yayınları, 2018), 455-471.

⁶⁹ el-Lokmân 31/14.

⁷⁰ Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr el-İtkî el-Bezzar, *el-Babru's-Zebbâr*, nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullâh, 'Adil b. Sa'd, Sabri 'Abdulhâlık eş-Şâfi'î, (Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1424/2003), 2/276.

hamileliği esnasında çocuğunu güçsüzlükler içinde taşımıştır. Bu duygulandırıcı sahne aracılığıyla ilk nimet verene, ardından da ikinci nimet veren ana-babaya şükranı yönlendirerek görevleri sisteme koyuyor. Buna göre önce Allah'a şükür geliyor, onu ana-babaya teşekkür izliyor: *"Bana ve ana-babama şükret."* Bu gerçeği şükretmenin yarar sağlayacağı ahiret gerçeği ile bağlıyor. *"Dönüş Allah'adır."*⁷¹

Muğniyye ise bu âyetin Lokmân'ın oğluna vasiyeti bağlamından konu dışına çıktığını belirtmiştir. Bitkin düşüp güçlük çekmek, cenin annenin karnındayken olur ve zayıflık ve güçlük her geçen gün artar. Doğum ve hamilelik günlerine ilaveten anne çocuğunu iki sene emzirir. Sonra emmeyi bırakır. Bütün bunların üzerine işte o gün çocuğa sorulur: İtaat edip şükredenlerden miydin yoksa bana ve ana babama ayaklanıp isyan mı ettin?⁷²

Seyyid Kutub burada Allah'a şükürün ardından ana babaya teşekkürün gelmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Buna göre İslâm'ın ilk kuralı olan Allah'a itaatin ardından anne ve babaya itaat geliyor. Muğniyye de aynı şekilde anne ve babaya güzel davranmanın Allah'a itaatten hemen sonra geldiğine dikkat çekmiştir.

3.1. Annelere Miras ve Vasiyet

Kur'an-ı Kerîm'de annenin miras ve vasiyet hakkına Bakara Sûresi 180. âyette değinilmiştir.

*"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, ana-babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması - Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerine bir hak olarak- size farz kalmıdır."*⁷³

Seyyid Kutub ana babaya ve yakın akrabalara vasiyette bulunmanın, tıpkı kısas gibi farz olduğunu belirtmiştir. O'nun söylediğine göre bu vasiyet âyetinden bir süre sonra miras âyetleri indi. Bu âyetlerde mirasçılara belirli paylar ayrıldı ve ana babanın her türlü akraba arasında mutlaka mirasçı olacakları belirtildi. Bundan dolayı ana baba vasiyet kapsamı dışına çıkarıldı. Çünkü mirasçıya vasiyet yapılamazdı.⁷⁴

⁷¹ Seyyid Kutub, *fî Zülâli'l-Kur'an*, 5/2788-2789.

⁷² Muğniyye, *et-Tefsîrî'l-Kâşif*, 6/161.

⁷³ el-Bakara 2/180.

⁷⁴ Seyyid Kutub, *fî Zülâli'l-Kur'an*, 1/163-164.

Muğniyye ise fıkıhçıların ve tefsircilerin bu konuda çelişkili ifadeler beyan ettiğini bildirmiştir. Belirttiğine göre bu âyet, ahkâm âyetlerindedir ve vasiyet konusuna girer. Ölüm işaretleri ortaya çıkan kişinin malı varsa, ebeveynlerine ve akrabalarına -bunlar doğal varisler olsa bile- malından bir şeyler vasiyet etmesi gerekir. Hem miras hem de vasiyetin aynı olması lazım. Varis olmayan akrabaya da vasiyet gereklidir. Akrabalara vasiyet bırakmak zorunlu değildir ancak vasiyet edilmesi tavsiye edilir. Kişinin, mirasçılarının hak ettiği mirası ve de miras miktarını vasiyet etmesi gerekir. Muğniyye daha sonra bu âyetin miras âyetiyle nesh edildiğini belirterek, ana babanın doğal olarak mirasçı olmalarıyla beraber yine de mirastan hak almaları için vasiyet bırakılmalarının uygun olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵

Seyyid Kutub bu âyetle ana babanın vasiyet bırakılmasına ihtiyacı olmadan çocuklarından kalan mallara mirasçı olduklarını ifade etmiştir. Muğniyye ise mirastan hak alabilmeleri için ana babaya yönelik olarak vasiyet bırakılması gerektiği görüşündedir.

SONUÇ

Kadın konusu Kur'an'da, dikkat edilmesi istenilen ve bu sebeple de ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulan konulardan birisidir. Kız çocuğu, eş ve anne olarak durumlarına ayrı ayrı birçok âyette değinilmiştir. Bu sebeple "Ailede Kadın" konusunu ele alarak Sünnî ve Şîî bir tefsirde karşılaştırmalı olarak nasıl yaklaştıklarını inceledik.

Muğniyye ve Seyyid Kutub'un aynı konuyla ilgili âyetlere yaklaşımına bakıldığında, ailede kadın konusunda Şîî ve Sünnî mezheplerin günlük hayattaki pratiklere yansıyan -miras konusu haricinde- çok büyük farklı görüşlerinin olmadığı görülmektedir. Muğniyye sadece miras konusunda şayet anne babası ölen çocukların hepsi kızsaa -dört mezhep imamından farklı olarak- kalan mirasın tamamını alabileceklerini ifade etmiştir. Seyyid Kutub ise -dört mezhep imamına uyararak- eğer kalan tek kız ise mirasın yarısını, iki veya daha fazla kız ise üçte ikisini alabileceklerini dile getirmiştir. Ayrıca Seyyid Kutub anne baba doğal mirasçı olduğu için vasiyete ihtiyaçları olmadığını Muğniyye ise anne babaya miras için vasiyet bırakmanın daha uygun olacağını belirtmiştir.

⁷⁵ Muğniyye, *et-Tefsîrî'l-Kâşif*, 1/278.

İslâm'da kadının yeri çok önemlidir. Allah, kadınların her türlü haklarının korunması için kesin emirler vermiştir. Doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömen bir topluma daha çocukken kızların değerli olduklarını vurgulamış, eş olarak kadınların haklarının korunması için en ince ayrıntılara kadar açıklamış, anne olarak kadınların değerini en yükseğe çıkartmıştır. Peygamberimiz de hem hayatında hem de hadislerinde annelerin önemine özellikle vurgu yaparak annelere sevgi ve saygı konusunda titizlik gösterilmesini istemiştir.

Seyyid kutub da Muğniyye de İslâm'ın kadına verdiği önemi göz önünde bulundurarak açıklamalarda bulunmuştur. Âyetlerin tefsirlerinde kadınların zarar görmemesi için hassas davranılması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bununla birlikte Muğniyye'nin kadınların miras payları hakkındaki görüşleri günümüz şartlarında oldukça yararlıdır. Mevcut şartlarda çok çeşitli durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple Şî müfessir Muğniyye'nin düşüncelerinin göz önünde bulundurulması gerekir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. "İddet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ali, Kevser Kamil-Öğüt, Salim. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/365-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Arı, Abdüsselam. "Yetim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/501-503. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Arık, M. Selim. "Boşanma (Talak) Konusunda Bazı Yanlış Algılamalar". *Diyanet İlmî Dergi* 40/1 (Ocak-Şubat-Mart 2004), 101-112.
- Arvas, Fatma Balcı. "Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Haziran 2019), 202.
- Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ateş, Süleyman. "Kur'an-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Âyetlerin Tefsiri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23 (1978), 221-286.

- Aydın, Mehmet Akif. "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bardakoğlu, Ali. "Feraiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bezzar, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr el-İtkî. *el-Babru's-Zebbâr*. nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullâh 'Adil b. Sa'd, Sabri 'Abdulhâlık eş-Şâfi'î. 18. Cilt. Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1424/2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahâb*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Can, Ali. "Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi". *Diyanet İlmi Dergi* 52/3 (Eylül 2016), 129-163.
- Can, İslâm. "Tarih, Toplum Ve Kültür Bağlamında Aile Ve Kadın". *Sistemik Aile Sosyolojisi*, ed. Mustafa Aydın. 215-216. Konya: Çizgi Kitabevi, 2019.
- Demircan, Adnan. "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik". *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikâsi Dergisi*, 1/2, (2003), 9-32.
- Demircan, Adnan. "Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti". *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikâsi Dergisi* 4/7 (2006), 13.
- Demircan, Adnan. "Câhiliye ile İslâm Nikâh Uygulamaları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar-Farklı Bir Yaklaşım-". *Dinlerde Nikâh-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, ed. Ömer Dumlu. 35-51. İzmir: Esen Ofset, 2012.
- Döndüren, Hamdi. "Îlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Maslahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/79-94. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, Sünen-i *Ebû Dâvûd*, 5 Cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh. *el-Fıkhu'l-ekber* . b.y.: Mektebetü'l-Furkân, 1419/1999.
- Ekinci, Ahmet. “Şiû Mezheplerde Nikâh Akdi ve Boşanma”. *Batman Akademi Dergisi* 5/2 (2021), 302-342.
- Ekiz, Ahmet. “İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Hak ve Sorumlulukları”, *Mehir* 3 (1999), 74-76.
- Erbaş, Muammer. “Boşanma Örneğinde Dinî Ahkâmın Kur'an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/37 (2013), 9-47.
- Görgülü, Hasan Ali. “Câhiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslâm'ın Boşanmada Örfî İtibar Etmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1999), 111-126.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *Abkâmü'l-Kur'an*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, thk. Mahmut Emin Nuvâvî. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts).
- Muğniyye (Mağniyye), Muhammed Cevâd b. Mahmûd b. Muhammed b. Mehdî el-Âmilî. *et-Tefsîr'ul-Kâşif*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Envâr, ts.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. El-Haccâc. *el-Câmiu's-Sabîb*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.
- Seyyid Kutb, İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *fî Zılâli'l-Kur'an*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru's-Şurûk Yayınları, 17. Basım, 1412/1991.
- Sağlam, Hadî. “İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?”, *Universal Journal of Teology* 1/1 (Aralık 2016), 1-19.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî. *Tebzîbü'l-ahkâm fî şerhi'l-Mukni'a*. Tahran: Dâru'l-İslâmiyye, 1384/1964.
- Şirin, Şükrü, “Zihâra Dair Bir Değerlendirme”. *Dergiabant: Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2021), 461-481.
- Yalçın, İsmail. “Günümüz İslâm Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar”. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017), 1707-1725.

- Yaman, Ahmet. “Zihâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yurt, Mehmet Emin. “İslâm’da Anne Olarak Kadına Verilen Değer”, *Uluslararası İslâm ve Kadın Çalıştayı*, 455-471. Iğdır: Iğdır Üniversitesi Yayınları, 2018.